

ทฤษฎี หลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาเครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนจังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า และทำความเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในเรื่อง ที่ทำการศึกษาให้กระจ่างชัด ซึ่งสามารถเสนอตามลำดับต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 เครือข่ายการเรียนรู้

ตอนที่ 2 เครือข่ายสังคม

ตอนที่ 3 สภาพจังหวัดสงขลาและเครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชน

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1. เครือข่ายการเรียนรู้

1. แนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้

แนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้มีพื้นฐานของความคิดที่อาจกล่าวได้ 2 นัย กล่าวคือ เป็นแนวความคิดที่มีการกล่าวถึงกันมาก ในช่วงของการทบทวนแนวคิด หลักการ ของแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 เพื่อพัฒนาไปสู่แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ซึ่งมีแนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ เน้นไปที่การส่งเสริมในชุมชนจัดกระบวนการเรียนรู้ ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการศึกษา แสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสาร และความรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาการอื่น ๆ ในชุมชน สามารถวิเคราะห์ปัญหา และความต้องการของตน เพื่อให้พัฒนาชุมชนได้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการนั้น และหาวิธีการต่าง ๆ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาต่าง ๆ ระหว่างชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535:23) และอีกนัยหนึ่ง เครือข่ายการเรียนรู้เป็นภาพสะท้อนของวิถีชีวิตของสังคมในลักษณะที่เป็นเครือข่ายสังคม ซึ่ง Mitchell (1969 อ้างถึงใน พิมพ์วัลย์ ปรีคาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกย์, 2536 : 348) ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรง และทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน

2. ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้

โดยเหตุที่แนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นประเด็นการศึกษาที่มีบุคคล และหน่วยงานให้ความสำคัญ และได้พยายามนิยามความหมายไว้ อาทิ

คณะกรรมการดำเนินการด้านโครงสร้างของระบบการศึกษา และเครือข่ายการเรียนรู้ (2533) ได้กำหนดความหมายไว้ว่า การประสานแหล่งความรู้และข้อมูลข่าวสาร การใช้ทรัพยากร และการปฏิบัติงานอย่างสอดคล้องเชื่อมโยงกัน ทั้งระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน และระหว่างหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนในระดับต่าง ๆ ตลอดจนระบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อสร้าง แลกเปลี่ยน ถ่ายทอด และกระจายความรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชน มีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวาง และต่อเนื่องตลอดชีวิตตามความต้องการของบุคคลและชุมชน

ก่อนหน้านี้ เอนก นาคะบุตร (2532) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เครือข่ายที่อาศัยชุมชนเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ ประชาชนต้องเรียนรู้จากกันและกัน และจากความรู้ที่ได้จากที่อื่นแล้วขยายความรู้ให้ผู้อื่นทราบด้วย จะช่วยให้เกิดการศึกษากว้างขวางสอดคล้องกับความต้องการของบุคคล

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2534) และวิชัย ต้นศิริ (2536) ได้ให้ความหมายว่า เป็นวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแห่งหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ

สุนทร สุนันท์ชัย (2535) และสุวัฒน์ แก้วสังข์ทอง (2536) ได้ให้ความหมายในลักษณะที่คล้ายกันว่า เป็นการเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์แหล่งความรู้ต่าง ๆ เข้ากันที่เป็นระบบ ให้สามารถถ่ายโยง แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันเพื่อเกิดกระบวนการเรียนรู้

กล้า สมตระกูล (2535 : 189) กล่าวถึงการจัดการศึกษาในระบบเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึงความพยายามที่ได้หลอมรวมประสบการณ์ในการจัดการศึกษาในหลายรูปแบบ หลายเนื้อหา ให้เหมาะสมกับหลายกลุ่มเป้าหมาย ได้ด้วยการจัดการศึกษาให้มีระบบที่ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ที่พิจารณาเนื้อหาสาระที่ต้องการเรียนรู้เอง และแสวงหารูปแบบวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยมีหน่วยงานของรัฐและเอกชนเป็นผู้สนับสนุน และอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียน รวมทั้งการระดมสรรพกำลังของชุมชน เพื่อช่วยเหลือชุมชนด้วยตนเอง

กอบกาญจน์ พงษ์ชนะชัย (2536) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นการเชื่อมโยงประสานความสัมพันธ์แหล่งความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อจัดการศึกษาที่เป็นการเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชน หรือองค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

บุญเรือง เนียมหอม (2537) ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ว่า เป็นแนวคิดที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ด้วยตนเองให้แก่บุคคล ชุมชนทุกระดับ ทั้งในและนอกสถาบันการศึกษา โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ การศึกษาตลอดชีวิต ให้กับบุคคล ชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง และนำความรู้ไปพัฒนางาน อันจะนำความรู้ไปสู่ชีวิตและเศรษฐกิจที่ดีของบุคคล ชุมชน และสังคม

ในช่วงที่นักวิชาการได้มีการพูดถึงเครือข่ายการเรียนรู้มากขึ้นนั้นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2538) ได้มีการสัมมนาระดับชาติ เรื่องเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เมื่อวันที่ 30 มีนาคม -1 เมษายน 2538 ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ในเชิงความสำคัญไว้ว่า

1. เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของคนทุกเพศทุกวัย ในลักษณะที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนต่าง ๆ
2. อาศัยองค์ความรู้เดิม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา โดยมีการประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่ด้วยความเหมาะสม
3. มีองค์กรชุมชนเป็นหน่วยของการจัดการศึกษา โดยสมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหาของคนในชุมชนร่วมกัน

เอกวิทย์ ณ. ถลาง (2539) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ คือ การที่ชาวบ้านรวมตัวกันขบคิดปัญหาของเขา รวมพลังแก้ปัญหา และหาผู้นำขึ้นมาจากหมู่ชาวบ้านด้วยตนเอง แล้วรวมตัวกันเพื่อมีอำนาจต่อรอง มีการต่อสู้ทางความคิด มีการเรียนรู้จากภายนอก มีการไปมาหาสู่กัน เรียนรู้คู่กันด้วยกัน จนกระทั่งเกิดเป็นกระบวนการแก้ปัญหาได้ การทำมาหากินดีขึ้น เศรษฐกิจแต่ละครอบครัวดีขึ้น

ประทีป อินแสง (2539) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ว่า หมายถึงขอบเขตแห่งความสัมพันธ์ของกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีลักษณะประสาน ติดต่อกันสัมพันธ์ เชื่อมโยงอย่างคั่นเนื่องในกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรม ระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม และกลุ่มกับกลุ่ม

ปาน กิมปี (2540) เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเรื่องของกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างคนกลุ่มคน หรือเรียกว่าองค์กร และแหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมจนเกิดการเชื่อมโยงกันส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และมีพลังที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน เครือข่ายที่มีความหมายแตกต่างจากกลุ่ม ซึ่งกลุ่มมีเอกลักษณ์เฉพาะ มีเป้าหมายเฉพาะ ไม่ได้มุ่งหวังที่จะเชื่อมโยงกับองค์กรอื่นเพื่อการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้จึงนับได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้เครือข่าย

การเรียนรู้ยังมีความหมายสัมพันธ์กับการพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นพื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นในการพึ่งตนเอง ในการแก้ปัญหาทุกคนและเป็นการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน

การศึกษาความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าวจะพบว่า มีสิ่งที่สอดคล้องขยายความ และเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ที่ชัดเจนขึ้น สามารถสรุปความหมายได้ว่า “กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคล องค์กร และแหล่งความรู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ จนเป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน ส่งผลให้เกิดการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง การพัฒนา การประยุกต์ ความรู้ใหม่ ๆ และต้นตัวที่จะนำไปแก้ปัญหา หรือพัฒนาชุมชน อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน”

3. กลไกการดำเนินงานของเครือข่ายการเรียนรู้

แนวความคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นกระบวนการประสานสัมพันธ์ขององค์ประกอบ ที่เป็นเครือข่ายในการดำเนินงาน ภายในหลักสำคัญ 4 ประการดังนี้

1. การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิชาการสากล และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อปรับประยุกต์ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชน และเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคล และชุมชนเกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายใน ชุมชน สภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ตลอดจนการรับใช้วิชาการสากลให้เหมาะสมกับการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชน

2. การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้ เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคล ในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาของตนเอง และชุมชน บนพื้นฐานของการวิเคราะห์สภาพความต้องการ และเงื่อนไขของตนเองและของชุมชน

3. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับโครงการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งหน่วยอื่น ๆ ที่อยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้หน่วยต่าง ๆ สามารถทราบถึงความเคลื่อนไหวของกันและกัน ในการพัฒนาชุมชนที่ตนเกี่ยวข้อง

4. การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และเงินงบประมาณ เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกัน เพื่อการพัฒนา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดความซ้ำซ้อน และสูญเปล่าให้มากที่สุด (คณะอนุกรรมการการดำเนินการด้านโครงสร้างของระบบการศึกษา และเครือข่ายการเรียนรู้, 2533 : 6)

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า เนื้อหาสาระของการจัดกิจกรรมเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นกลไกที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตขึ้นในชุมชน เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูล กันระหว่างคนในชุมชน สถาบัน หรือองค์กรภายในชุมชน ซึ่งจะมีลักษณะของการเรียนรู้ 2 ลักษณะ คือ

- 1) การเรียนรู้โดยเอกัตบุคคล
- 2) การเรียนรู้โดยกระบวนการของชุมชน

ฉะนั้น เพื่อให้การดำเนินงานจัดเครือข่ายการเรียนรู้ประสบผลสำเร็จ ควรจะมีการดำเนินการ 2 ลักษณะ คือ

1. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การเสริมสร้างกิจกรรมให้คนในชุมชน มีการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดความรู้ กระจายความรู้ ตลอดจนมีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยการวิเคราะห์สภาพ และ ปัญหา แสวงหาทางเลือกสำหรับการแก้ปัญหา ทดลอง และสรุปผลการเรียนรู้ ซึ่งอาจทำได้ในระหว่าง ชาวบ้านด้วยกันเอง หรือชาวบ้านกับผู้นำ หรือผู้รู้ในชุมชน การดำเนินการส่งเสริมกระบวนการ เรียนรู้ดังกล่าวนี้ ในระยะแรกจำเป็นจะต้องเรียนรู้ประสานงาน เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมกระบวนการ ก่อน จนกว่าคนในชุมชนจะสามารถดำเนินการได้

2. สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ การประสานเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน และองค์กรภายนอกชุมชน เพื่อให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาคนที่เป็นสมาชิก พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่ม ในฐานะเป็นสมาชิกองค์กรโดยให้มีความต่อเนื่อง ประสานสัมพันธ์อย่างราบรื่น ซึ่งจะต้องมีการระดมแหล่งทรัพยากร ความรู้ วิทยาการ วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ ฯลฯ เข้ามาดำเนินการ การระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ นั้น จะเป็นการเปิดโอกาสให้คนทุกคนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง และยืดหยุ่นตามความต้องการของแต่ละคน

4. ลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อันจะเป็นพลังที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง ครอบครัวและท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม จากการทบทวนวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้ สามารถประมวลลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ได้ดังนี้

1. เครือข่ายการเรียนรู้มีแนวคิดการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชน (bottom-up) มากกว่าความต้องการของรัฐที่จะพัฒนา (top-down) ให้ชาวบ้านมีแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (self-reliance) ที่อาศัยความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่จะร่วมคิด ร่วมทำ ลง

มือแก้ปัญหาของคน ชุมชนของตน มากกว่าที่จะพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก ความสัมพันธ์ใน
 แนวราบ จะเป็นความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ แนวความคิดพื้นฐานดังกล่าวจะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable development)

2. เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะการดำเนินงานที่ประชาชนมีส่วนร่วม ทั้งร่วมกันคิด ร่วมดำเนินการ โดยอาศัยองค์กรชุมชนเป็นแกนในการดำเนินการ

3. เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนทุกเพศ
 ทุกวัย มีลักษณะยืดหยุ่นในการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และการกระจายความรู้ ที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องเครือข่ายการเรียนรู้เป็นกระบวนการก่อกองความรู้จากภายนอก เพื่อผสมผสานกับความรู้ของ
 ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อผสมผสานเป็นความรู้ใหม่ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนา
 ตนเอง ครอบครัว และชุมชน

4. เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะการระดม ผสมผสานการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในลักษณะร่วมมือกัน เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

จากลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะเฉพาะที่จะบ่งชี้ความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ได้อย่างเด่นชัด จึงอาจสรุปเป็นหลักการของเครือข่ายการเรียนรู้ได้
 ดังนี้

1. คนทุกคนมีกระบวนการเรียนรู้ทั้งในลักษณะ เอกัตบุคคล และลักษณะรวมของชุมชน
2. กระบวนการเรียนรู้นั้นมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติของมนุษย์ และการเสริมสร้างกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นโดยหน่วยต่าง ๆ ทั้งภายใน และภายนอกสังคม
3. การทำงานของหน่วยต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นลักษณะของการประสานสัมพันธ์กิจกรรม และระดมทรัพยากรเข้ามาร่วมกันดำเนินงานเป็นเครือข่ายกันการดำเนินงานร่วมกันในลักษณะเครือข่านั้น เป็นการเชื่อมโยงการทำงานของหน่วยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

5. ประเภทของเครือข่ายการเรียนรู้

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้ มีการเสนอประเภทเครือข่ายการเรียนรู้ใน
 ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันไปแล้วแต่มุมมองของแต่ละมิติ สามารถประมวลนำมาจัดเป็น
 ประเภทได้ดังนี้

1. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ วารสารการศึกษาแห่งชาติ (2536) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ภายใต้โครงสร้างของเครือข่ายการเรียนรู้เป็น 2 ลักษณะ แบบแรกเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเอ็กต์บุคคล เป็นการพัฒนาบุคคลในด้านต่าง ๆ ก่อนที่บุคคลจะนำไปพัฒนาครอบครัว ชุมชน และสังคม ลักษณะที่สอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก โดยให้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม และเศรษฐกิจของชุมชน จึงแบ่งเครือข่ายการเรียนรู้เป็น 2 ประเภทคือ

1.1) เครือข่ายการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นเอ็กต์บุคคลเป็นหลัก มีลักษณะของการประสานงานดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อขยายการให้บริการการศึกษาในระบบโรงเรียนนอกโรงเรียน และการศึกษิตตามอัธยาศัยไปยังผู้ที่ต้องการให้กว้างขวาง และสนองตอบต่อความต้องการของบุคคลได้ รวมทั้งเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคคลในการคิดวิเคราะห์ แก้ไขปัญหา กระตุ้นความใฝ่รู้ ตลอดจนจิตสำนึก ในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตน

1.2) เครือข่ายการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก เป็นการกระตุ้น ให้สมาชิกใช้ศักยภาพของตนไปเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน และเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งและพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของความเข้าใจในสภาพปัญหา เงื่อนไขข้อจำกัด และความต้องการของชุมชน

2. แบ่งตามโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ บุญเรือง เนียมหอม (2537) ได้พิจารณาถึงโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้อาศัยความร่วมมือระหว่างบุคคล องค์กร และเทคโนโลยีการสื่อสารเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ จำแนกออกเป็น 4 ประเภท

2.1) เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างกระจายศูนย์ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงาน แต่ภารกิจในการจัดการเรียนการสอนจะกระจายความรับผิดชอบ ให้กับสมาชิกเครือข่ายซึ่งต่างก็มีความสำคัญเท่ากัน รูปแบบนี้อาจเรียกว่า รูปแบบการกระจายความรับผิดชอบ (distributed network) ซึ่งจะพบได้จากเครือข่ายการพัฒนาชนบท และการเรียนรู้จากแหล่งวิทยาการของชุมชน ซึ่งอาศัยสื่อบุคคลเป็นสื่อหลัก เครือข่ายที่ใช้เทคโนโลยีสื่อสารและคอมพิวเตอร์ก็ใช้รูปแบบนี้เช่นกัน

2.2) เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างรวมศูนย์ มีองค์กรกลางเป็นทั้งศูนย์ประสานงาน และเป็นแม่ข่ายรวบรวมอำนาจการจัดการรวมความรู้ไว้ในศูนย์กลาง การลงทุนทั้งด้านอุปกรณ์ เทคโนโลยี และกำลังคนจะอยู่ที่แม่ข่าย ส่วนลูกข่ายหรือสมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลาง

2.3) เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างลำดับชั้น (hierarchical network) มีลักษณะเช่นเดียวกับแผนภูมิองค์กร การติดต่อสื่อสารข้อมูลจะต้องผ่านตามลำดับชั้นตอนมาก นิยมใช้ในการบริหาร การจัดการองค์กร ต่าง ๆ ซึ่งเหมาะแก่การควบคุม ดูแลระบบงาน

2.4) เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างแบบผสม คือ มีทั้งแบบรวมศูนย์ และกระจายศูนย์ ซึ่งจะพบมากในการจัดการศึกษาของเรา เนื่องจากการเรียนรู้มิได้อาศัยสื่อใดสื่อหนึ่งเป็นหลัก หากแต่มีการผสมผสานกันระหว่างสื่อบุคคล และเทคโนโลยี จึงจำเป็นต้องจัดระบบ เครือข่ายแบบผสม เพื่อสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวางและตรงกับสภาพความต้องการ

3. แบ่งตามหน่วยสังคม กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย (2536 : 11-16) ได้แบ่งเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น 4 ระดับ คือ

3.1) เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบของครอบครัว หรือระบบของเครือข่ายใด ซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง

3.2) เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม มองได้มีคิย่อย ๆ คือเครือข่ายกลุ่มบ้าน และเครือข่ายการเรียนรู้ตามอาชีพ

3.3) เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน กับชุมชนมีความเชื่อมโยงกัน มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันระหว่างไปเยี่ยมชมติดต่อกัน การประชุมตำบลของผู้นำหมู่บ้าน

3.4) เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน สถาบันภายในหมู่บ้านที่มีความสำคัญมากก็คือ สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา

4. แบ่งตามระดับการปกครองและลักษณะของงาน ประเวศ วะสี (2538 : 7) ได้เสนอเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น 13 ประเภท

4.1) เครือข่ายชุมชน

4.2) เครือข่ายนักพัฒนา

4.3) เครือข่ายระดับจังหวัด

4.4) เครือข่ายภาครัฐ

4.5) เครือข่ายวิชาอาชีพ

4.6) เครือข่ายธุรกิจ

4.7) เครือข่ายสื่อสารมวลชน

4.8) เครือข่ายนักฝึกอบรม

4.9) เครือข่ายการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้ระดับชาติ

4.10) เครือข่ายภาคสาธารณะ

4.11) เครือข่ายวิชาการ

4.12) เครือข่ายองค์กรนโยบายของรัฐ

4.13) เครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป.) ได้ทำการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อปวงชน กรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง : จังหวัดสุพรรณบุรี ได้สรุปรูปแบบเครือข่ายได้ว่า

1. เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยอาศัย ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเป็นหลัก เช่น การถ่ายทอดความรู้เฉพาะญาติสนิท และบุคคลในครอบครัวเดียวกัน เป็นต้น
2. เครือข่ายในระดับชุมชน เป็นการถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ถ่ายทอดโดยผู้นำชุมชนให้กับชาวบ้าน หรือให้กับสมาชิกของกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกัน
3. เครือข่ายในระดับองค์กร เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาจผ่านเข้ามาทางผู้นำกลุ่มหรือสมาชิกในกลุ่ม เช่น ครู พระสงฆ์ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ความสัมพันธ์ของเครือข่ายการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ นี้ ต่อมาได้พัฒนาเป็นแนวความคิดในลักษณะพหุภาคี ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะเรื่องของการเรียนรู้เท่านั้น

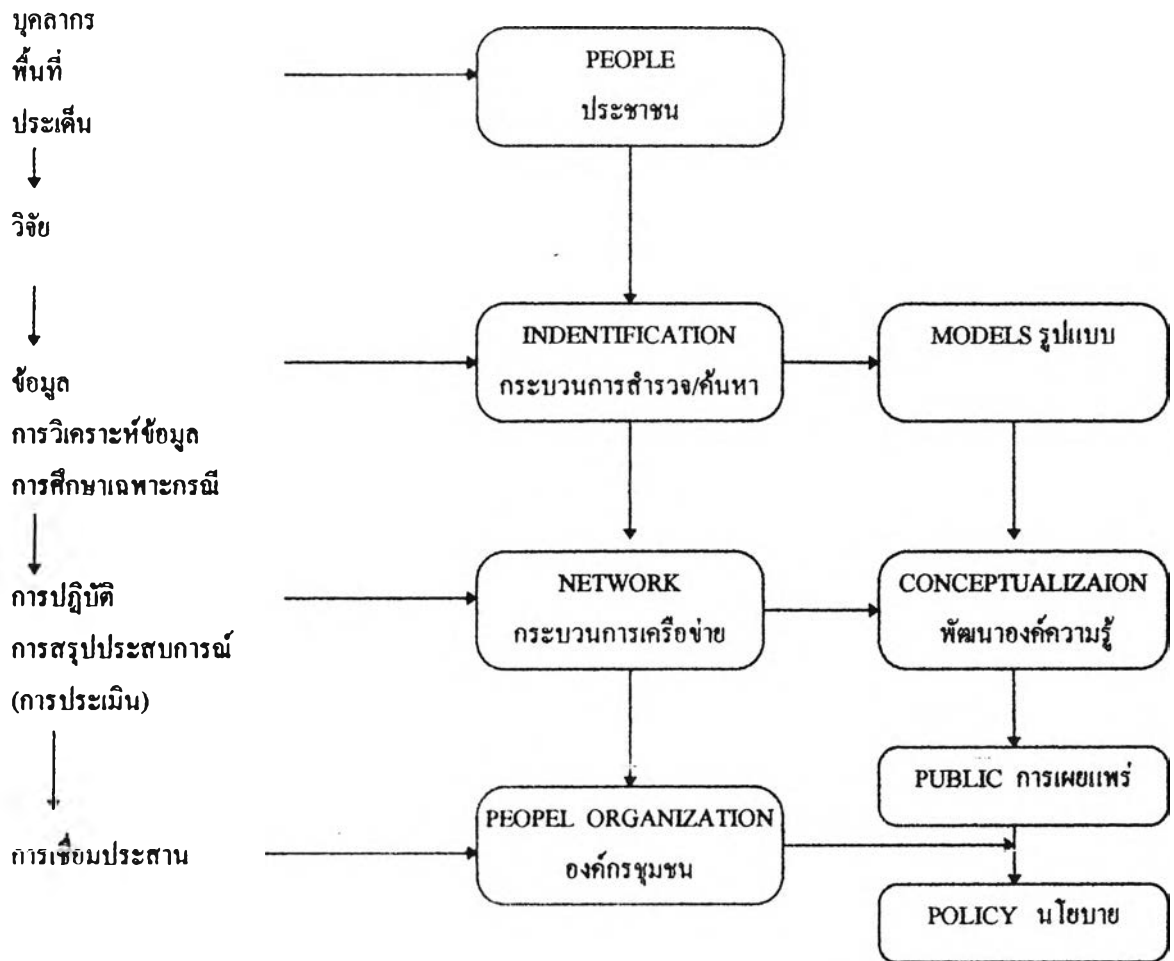
แต่อย่างไรก็ตามการกล่าวถึงเครือข่ายการเรียนรู้ นั้น เป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม และกลุ่มกับกลุ่ม ในเชิงการเรียนรู้ร่วมกันอย่างใกล้ชิดในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ซึ่งไม่เพียงแต่การแก้ปัญหาเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการเรียนรู้อื่น ๆ ของชุมชนด้วย

จากการทบทวนองค์ความรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้ สามารถสรุปแนวคิดได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคล องค์กร และแหล่งความรู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ จนเป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน ก่อให้เกิดการพัฒนา การประยุกต์ความรู้ใหม่ ๆ และต้นตอที่จะนำไปแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากการเริ่มก่อตัวเป็นกลุ่มชุมชน มีการเชื่อมโยงกันระหว่างองค์กร ที่จะร่วมคิด ร่วมสนทนา ให้ความสนใจในประเด็นปัญหาาร่วมกัน จนเกิดมีองค์กรต่าง ๆ เข้ามาร่วมสร้างกิจกรรมการส่งเสริมกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนขึ้น จนกระทั่งแผนการพัฒนาในปัจจุบัน ได้มองเห็นว่าเครือข่ายการเรียนรู้จะเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนร่วมกัน

6. กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

6.1) รูปแบบในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

วิจิต นันทสุวรรณ (2339) ได้กล่าวถึงการสร้างเครือข่ายชาวบ้านว่า การสร้างเครือข่ายการพัฒนาเน้นที่ชาวบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการทำงานที่ให้ความสำคัญมากที่สุด เพราะความสำเร็จหรือล้มเหลวของเครือข่าย เริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้าน ดังนั้นองค์กรเอกชนจึงต้องรู้สภาพ คือ ต้องมีข้อมูล ทั้งข้อมูลในด้านศักยภาพ และข้อจำกัดของชาวบ้าน ในพื้นที่เป้าหมายการทำงานจึงต้องเริ่มต้นและทำอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

ที่มา : พัฒนาวិถีสถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน

1. กำหนดเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายหรือประชาชน มี 2 ประเด็นที่ต้องกำหนด คือพื้นที่และประเด็นการพัฒนา ซึ่งอาจจะถูกกำหนดโดยโครงการหรือแผนงาน การกำหนดกลุ่มเป้าหมายควรจะเป็นดังนี้

1.1) กลุ่มพื้นที่เป้าหมาย ตามแผนงานหรือโครงการซึ่งจะมีงานส่งเสริมโดยตรง เขตพื้นที่เป้าหมาย (หรือท้องถิ่น) ซึ่งรวมถึงพื้นที่รอบ ๆ มาร่วมกระบวนการ

1.2) ประเด็นงานหลัก เช่น การศึกษาประเด็นงานสิ่งแวดล้อม กองทุนหมู่บ้าน เกษตรกรรมยั่งยืน หัตถกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2. การสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กระบวนการสำรวจและค้นหา ข้อมูลพื้นที่เป้าหมาย มีวัตถุประสงค์อันดับแรก เพื่อตอบสนองการปฏิบัติงานในพื้นที่ จึงต้องทำข้อมูลอย่างเป็นกระบวนการที่มีใช้การเก็บข้อมูลเพื่อให้รู้เท่านั้น กระบวนการงานข้อมูลดังกล่าวต้องรวมถึง

2.1) การสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อาจจะมีอยู่แล้วหรือจำเป็นต้องทำการวิจัยเพื่อประมวลความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ตามหน่วยงาน และบุคคลฝ่ายต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับองค์กรและบุคคล ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวนเกษตร หรือประเด็นที่ถูกกำหนดไว้ตามขั้นตอนแรก

กรและบุคคล ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวณเกษตร หรือประเด็นที่ถูกกำหนดไว้ตามขั้นตอนแรก เช่น มีผลการศึกษาผู้รู้ชาวบ้านต่าง ๆ หรือองค์กรชุมชนที่มีประสิทธิภาพในท้องถิ่นที่หน่วยงานอื่นทั้งรัฐ และเอกชนศึกษาไว้แล้วหรือไม่ มีผลงานวิจัยในประเด็นงานที่เกี่ยวข้องอยู่ไหนบ้าง เป็นต้น

2.2) การค้นหาแหล่งข้อมูล ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภท คือผู้รู้ชาวบ้าน และองค์กรชุมชนในพื้นที่เป้าหมายและท้องถิ่น เพื่อถอดประสบการณ์และความรู้ของผู้รู้ชาวบ้านในด้านต่าง ๆ กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อทราบศักยภาพและข้อจำกัดที่มีอยู่ในพื้นที่ ผู้รู้ชาวบ้านที่ความรู้ความสามารถจะเป็นครูให้กับชาวบ้านในพื้นที่ องค์กรชุมชนที่รูปแบบ และวิธีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ จะเป็นตัวแบบของการจัดการงานพัฒนา

2.3) การศึกษาเฉพาะกรณี คือ การเก็บประสบการณ์ของผู้รู้ และองค์กรชุมชนที่ผ่านขั้นตอนที่ 2 โดยการสังเกต สัมภาษณ์ แลกเปลี่ยนความคิด และการทำงานร่วมกัน เมื่อเกิดการรวบรวมบันทึกข้อมูลเหล่านี้แล้ว ความคิดและประสบการณ์ซึ่งอยู่ในตัวชาวบ้าน และได้รับการยกระดับให้เป็นความรู้ของสังคม และความรู้ของสังคมชนิดนี้จะมีพลังต่อการเปลี่ยนแปลง ต่อพัฒนามากกว่าความรู้ในเชิงวิชาการและทฤษฎี เพราะเป็นความรู้ที่สื่อสารกับชาวบ้านได้ง่าย และมีพลังกระตุ้นจิตใจของชาวบ้านมากกว่าความรู้ชนิดอื่น ๆ

3. กระบวนการเครือข่าย หัวใจของกระบวนการสร้างเครือข่าย คือ ต้องมีการปฏิบัติและการสรุปประสบการณ์ปฏิบัติ (ACTION-REFLECTION) ของชาวบ้านและองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในการปฏิบัติกิจกรรมในกระบวนการเครือข่าย มีดังนี้

3.1) การคัดเลือกผู้นำ คัดเลือกผู้นำจากข้อมูลที่ได้รับในกระบวนการสำรวจค้นหาพื้นที่ผู้รู้ และองค์กรชุมชน ที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ เพราะนี่เป็นขั้นตอนการดึงศักยภาพของท้องถิ่นออกมา เปิดโอกาสให้ศักยภาพของชาวบ้านได้แสดงออก และพัฒนาศักยภาพ เพื่อการแก้ปัญหา และเอาชนะข้อจำกัดที่มีอยู่ในชุมชนและท้องถิ่น และแน่นอนว่าผู้รู้ชาวบ้าน และองค์กรชุมชนที่ผ่านการเลือกสรรนี้ จะมีบทบาทหลักในกระบวนการ

3.2) การจัดเวทีชาวบ้าน โดยชาวบ้าน (ผู้รู้) และองค์กรชุมชน (ผู้นำองค์กร) ที่ได้รับคัดเลือกเข้าร่วม ประเด็นแรกของเวทีชาวบ้าน คือ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้นำชาวบ้านโดยการนำเสนอข้อมูล จากการกระบวนการสำรวจและค้นหา ทั้งข้อมูลภาพรวมและรายงานการวิเคราะห์ให้เวทีชาวบ้าน ได้เรียนรู้ความเป็นจริงของตนเอง ขยายความรู้ของชาวบ้าน จากรูกระดับหมู่บ้านของตนเองมาเป็นรู้ระดับท้องถิ่น รู้ว่ามีปัญหาอะไรมีข้อจำกัดตรงไหน มีความรู้ความสามารถอะไรบ้าง ให้ข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ของผู้นำชาวบ้าน ซึ่งจะมีการตรวจสอบข้อสรุปจากการวิเคราะห์ขององค์กรด้วย ประเด็นที่สอง คือ การเรียนรู้จากผู้รู้ชาวบ้าน ซึ่งมาจากท้องถิ่นนั้นหรือมาจากท้องถิ่นอื่น ในประเด็นที่เราต้องการนำมาเสนอเพื่อให้ชาวบ้านต่อความคิด ต่อประสบการณ์ให้รับรู้กว้างไปกว่าระดับท้องถิ่นของตนเอง ประเด็นที่สาม คือการเรียนรู้ความคิดและประสบการณ์ ในการจัดการงานพัฒนาของตนเองโดยการรวมตัวเป็นเครือข่าย โดยผู้รู้หรือผู้นำเครือข่ายจากพื้นที่ที่มีความใกล้เคียงในปัญหาการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

ในท้องถิ่นเป้าหมาย จุดเน้นนั้นอยู่ที่ตัวแบบการทำงาน เครือข่ายจากภายนอกท้องถิ่น เวทีชาวบ้านอาจ จะจัดหลาย ๆ ครั้งต่อเนื่องกัน เพราะเนื้อหาทั้งสามประเด็นที่กล่าวถึง ชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายจะ เรียนรู้ควบคู่กับการเรียนรู้เชิงประจักษ์ ที่ได้จากการเห็นด้วยตา สัมผัสด้วยมือ หรือการศึกษาดูงานใน พื้นที่ที่เป็นตัวแบบงานโดยตรง

3.3) การวางแผนงานพัฒนา การได้คิดได้แสดงออกถึงความคิดเห็นของตนเองในเวที ชาวบ้าน กิจกรรมที่จะทำมาจากความคิดที่สอดคล้องกับศักยภาพของชาวบ้าน การทำกิจกรรมในพื้นที่ นั้น

3.4) การจัดตั้งองค์เครือข่าย แม้เมื่อมีการวางแผนการทำงานและลงสู่การปฏิบัติ แล้ว เวทีชาวบ้านยังต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพราะเวทีชาวบ้านจะเป็นที่พบปะหารือร่วมกันในงานอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการสรุปประสบการณ์จากการปฏิบัติและพัฒนารูปแบบวิธีการบริหาร

4. การเชื่อมประสาน ในกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายชาวบ้าน บทบาทขององค์กร และบุคลากร คือการเชื่อมประสานดังที่กล่าวถึงตั้งแต่ต้น เราจะพบว่าในทางปฏิบัติการเชื่อมประสาน จะเน้นที่ทรัพยากร 3 ด้าน คือ คน ความรู้ ทรัพยากร

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งได้ให้แนวทางการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ดังนี้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539) กล่าวถึงการสร้างเครือข่ายระหว่างคนกับคนว่า มนุษย์ต้องขัดกับ มนุษย์ การเห็นหน้ากัน การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) โดยการเห็นใจกัน พึงพาอาศัยกัน มีสุข มีทุกข์ด้วยกันยังเป็นสิ่งจำเป็น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป.) ได้วิจัยและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ สำหรับการศึกษเพื่อปวงชน กรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง : จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่ารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งเป็นพื้นฐานการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้มี 4 ประการดังนี้

1. การถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว เป็นวิธีการถ่ายทอดโดยการบอกกล่าวกับบุคคลที่เป็นญาติสนิท กันเพื่อนสนิทหรือเป็นลูกหลานอยู่ในครอบครัวเดียวกัน จะไม่ยอมถ่ายทอดให้กับคนอื่นที่ไม่ใช่ญาติ หรือเพื่อนที่สนิทกัน ความรู้ต่าง ๆ ชาวบ้านถือว่าเป็นความลับที่คนจะรู้ไม่ได้ เช่น ความรู้ในเรื่องการ เกษตร การปลูกพืชพันธุ์ใหม่ เทคนิคการดูแลรักษาให้ได้ผลผลิตดี ราคาสูง เป็นต้น

2. การถ่ายทอดโดยการรวมกลุ่มกัน เป็นวิธีการที่ขยายผลได้ และแพร่หลายทั่วไป เป็นวิธีการ ถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม เช่น ชุมชนหนองบัวหลวง ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะมี ผู้นำที่ดี ชาวบ้านสามัคคีกัน กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงประสบผลสำเร็จ

3. การทดลองปฏิบัติโดยชักถามคนอื่น เป็นการถ่ายทอดความรู้ และมีความเสี่ยงสูงเนื่องจากผู้ทดลองต้องมีลองผิดลองถูก และทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จ เช่น กรณีของนายเส็งชาวบ้านชุมชนหนองน้ำขาว ได้ลงทุนทำสวนปลูกผักสวนครัว ตามแบบอย่างคนบ้านแพ้วที่อพยพเข้ามาทำสวนในชุมชนหนองน้ำตาล โดยนายเส็งไม่มีประสบการณ์ในการปลูกผักมาก่อน เป็นการลองทำโดยขาดความรู้ในเรื่องการผลิต การตลาด และขาดการแนะนำจึงประสบความล้มเหลว

4. การทดลองปฏิบัติโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยน ค้นคว้าจากเอกสาร ซึ่งพบว่าวิธีนี้ ประสบความสำเร็จดีกว่า การทดลองทำตามคนอื่นโดยขาดความรู้และประสบการณ์

6.2) รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

เอกวิทย์ ฌ ถलग (2539) ได้กล่าวถึงการสร้างเครือข่ายว่า สามารถกระทำได้โดยการจัดเวทีชาวบ้าน เชิญผู้รู้ชาวบ้านเก่ง ๆ และประชาชนที่สนใจมาพบกันให้โอกาสเขาได้แลกเปลี่ยนข้อมูลเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ได้คบหาสมาคมกัน เป็นเครือข่ายเติบโตกว้างขวางมาก ตั้งกองทุนหมู่บ้าน ชิมเงินกันได้ด้วยความสำเร็จซึ่งกันและกัน การประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์ ทางโทรทัศน์ เราเพียงสนับสนุนเขาได้เป็นข่าว ถ้าทำอะไรแล้วได้รับการยกย่องโดยสื่อมวลชน เพื่อให้สังคมได้รู้ว่าพวกเขามีคุณค่าอย่างไร เก่งอย่างไร เขาก็ชื่นใจมีกำลังใจ ใครประสบความสำเร็จเรื่องอะไร เขาก็จะอ่าน เราเอามารวมตีพิมพ์ให้เขาก็จะดีใจ บางคนทำไม่ได้ แต่เราช่วยเติมเต็ม โดยเป็นสื่อกลางให้เขาได้เรียนรู้ ซึ่งกันและกัน จากการเผยแพร่ แล้วทำให้เขาเกิดกำลังใจ

คำหมาน คนโต (2539) ได้กล่าวใน ร่างแหแห่งการเรียนรู้ว่า การสร้างและการจัดระบบเครือข่ายการเรียนรู้ ควรจะเป็นดังนี้

1. การสำรวจและประมวลแหล่งความรู้ โดยแยกประเภท ระบุลักษณะ สภาพสถานที่ตั้ง ประเภทของความรู้ที่ให้บริการ ระยะเวลาที่ให้บริการ กลุ่มเป้าหมายที่สามารถรับบริการ ค่าใช้จ่ายและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ประเภทพิพิธภัณฑ์ ระบุว่ามิพิพิธภัณฑ์อะไร ตั้งอยู่ที่ไหน ไปมาจนถึงที่นั้นโดยวิธีใด เปิดให้บริการเวลาใด เสียค่าใช้จ่ายหรือไม่ ให้ความรู้ด้านใด เป็นต้น

2. สร้างความเชื่อมโยงโดยตรง และโดยอ้อมระหว่างแหล่งความรู้ประเภทเดียวกัน และระหว่างความรู้ต่างประเภท เช่น เชื่อมโยงในการเข้ารับบริการ เชื่อมโยงในเนื้อหาความรู้เชื่อมโยงในการรับรองมาตรฐานคุณภาพการเรียนรู้

3. เป็นศูนย์กลางประสานและร่วมมือกันของแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้บริการด้านการศึกษาแก่ประชาชน หากมีความจำเป็นต้องกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ แนวทาง และระเบียบปฏิบัติ ก็อาจกำหนดขึ้นแต่ต้องมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความร่วมมือประสานงานอย่างคล่องตัวไม่แข็งเพื่อสะกิดกันการดำเนินงาน

4. ใช้สื่อและวิทยาการที่เหมาะสมในการเผยแพร่ความรู้และข่าวสาร เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อประเภทอิเล็กทรอนิกส์ และสิ่งพิมพ์ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ หนังสือพิมพ์ และหนังสือต่าง ๆ ที่สื่อสารผ่านดาวเทียม และคลื่นอิเล็กทรอนิกส์

5. สำรวจและประมวลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาทุกระดับของท้องถิ่น โดยแยกประเภทระบุชื่อสถานที่อยู่ ประเภทความชำนาญ ฯลฯ เผยแพร่ข้อมูลดังกล่าวไปทั่วเครือข่าย เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายรับรู้ จัดประชุมเป็นครั้งคราว เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน ความสัมพันธ์และความร่วมมือในการให้บริการด้านการศึกษาแก่ประชาชน

6. อำนวยความสะดวกให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย สามารถรับบริการการศึกษาจากแหล่งความรู้ เช่น เผยแพร่ตารางการออกอากาศ และการเผยแพร่ของสถานีโทรทัศน์ จัดยานพาหนะรับส่ง ไปยังแหล่งความรู้ตามความเหมาะสม ลดขั้นตอนและระเบียบวิธีการรับบริการลง เพื่อให้เกิดความสะดวกขึ้น

7. กำหนดมาตรฐานคุณภาพของความรู้ที่ได้รับจากแหล่งต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ และในที่สุดก็อาจจะได้มาตรฐานกลางของความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งนี้ให้เน้นการปฏิบัติจริง และทำจริงมากกว่าหลักฐานจากเอกสาร

ปรียานุช จริยวิทยานนท์ (2539) กล่าวถึงยุทธศาสตร์สำคัญ ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ในการร่วมพัฒนาชุดวิชาสำหรับใช้เพื่อเสริมการเรียนรู้ ของนักศึกษาทางไกลสายสามัญทุกระดับ ตั้งแต่ประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการสร้างเครือข่ายประเภทบุคคลและประเภทหน่วยงานว่า การที่จะทำให้เครือข่ายยั่งยืน และทำงานด้วยอย่างมีความสุข ทำได้โดยประสานงานกับเครือข่ายทั้งรายบุคคลหรือหน่วยงาน มีการปรึกษาหารือกันในรูปแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพบปะหารือกันเป็นครั้งคราว เป็นทางการ โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการมีการวางแผนร่วมกัน เพื่อให้เครือข่ายมีอิสระในการผลิตสื่อและพึงพอใจในรูปแบบการทำงานร่วมกัน ”

เสรี พงศ์พิศ และคณะ (2538) ได้ทำการศึกษาการรวมกลุ่มองค์กรชาวบ้านระดับจังหวัดที่นครราชสีมา และบุรีรัมย์ พบว่า เกิดขึ้นจากการได้เรียนรู้ประสบการณ์ขององค์กรชาวบ้านในภาคใต้ เป็นครั้งแรกที่กลุ่มออมทรัพย์ในจังหวัดทั้งสองนี้ได้รู้ว่า มีทางเลือกอื่นในการจัดการกลุ่มออมทรัพย์ ไม่ใช่ต้องเอาเงินออมไปฝากธนาคารแล้วกู้เงินธนาคารมาใช้อย่างที่หน่วยงานของรัฐบอก แต่พวกเขาสามารถดำเนินการกู้ยืมเงินออมของตนเอง นำดอกเบี้ยที่ได้ไปปันผล และสร้างสวัสดิการให้สมาชิกเป็นทุนการศึกษาชุมชน การรวมกลุ่มเครือข่ายของครัวเรือนระดับจังหวัดเกิดขึ้น เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ และช่วยเหลือกันในการหาทางเลือกใหม่ในการพัฒนาชุมชน ตัวแทนองค์กรสมาชิกชุมชนกันทุกเดือน จัดการศึกษาดูงาน การฝึกอบรมตามที่คณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทน กลุ่มต่าง ๆ ร่วมกันคิด และดำเนินการ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นตัวประสานเกื้อหนุน (facilitator)

เจ็จันท์ จงสถิตอยู่ (2533) ได้สรุปแนวคิด และรูปแบบตลอดจนวิธีการของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. คนมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต จากปิรามิดของการศึกษาชี้ให้เห็นว่า คนที่เข้าไปอยู่ในระบบการศึกษาเป็นคนส่วนน้อยและอยู่ในเมือง ส่วนคนที่อยู่นอกระบบการศึกษาส่วนใหญ่เป็นคนชนบท จึงควรให้ความสำคัญแก่กลุ่มหลังนี้เป็นพิเศษ

2. การจัดการศึกษาตามหลักการจัดการศึกษาทั้ง 4 ประการคือ ความกว้างขวางและเป็นธรรม ความสมดุล ความสอดคล้อง และความหลากหลายนั้น ถ้าจะจัดให้มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองความต้องการเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างแท้จริงแล้ว ต้องอาศัยกลไกนอกบรรพการเพิ่มขึ้น โดยเน้นการให้คนในชุมชนจัดการศึกษาของตนเองขึ้น (People Education) คือ การศึกษาที่ให้ชาวบ้านจัดการศึกษาด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาศักยภาพของตนเอง หรือเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ

3. เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ที่แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

3.1) Transmission of Knowledge หรือ Process of Knowledge เป็นการเรียนรู้ที่มีครูมาขึ้นหน้าชั้นแล้วถ่ายทอดความรู้ ซึ่งระบบนี้มีทั้งข้อดีและเสีย

3.2) Individualized หรือ Self-Directed Learning คือการเรียนรู้ด้วยตัวเองไปแสวงหาเอง เช่น ค้นคว้าหาหนังสืออ่านเอง

3.3) Interaction Process คือกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งทั้งครูและนักเรียนจะต้องเรียนร่วมกัน ชุมชน คือห้องเรียนทั้งผู้ที่เข้าไปช่วย และชาวบ้านต้องมีความเสมอภาคในการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

4. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ต้องอยู่บนพื้นฐานที่ว่า จะให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกคนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ไม่จำกัดเรื่องเพศ วัย และอายุ การสร้างเครือข่ายจะต้องยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และควรสร้างจากเบื้องล่างขึ้นไป

5. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ควรมอง 2 ระดับ คือ เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน และเครือข่ายการเรียนรู้นอกชุมชน สิ่งที่ควรจะเน้น คือ ตัวแม่ข่ายในชุมชน ซึ่งหมายถึงผู้นำหรือผู้ดำเนินการเกี่ยวข้องอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ หรือแม่ข่าย (Nucleus) โดยแม่ข่ายนี้เป็นได้ทั้งตัวบุคคล เป็นตัวห้องเรียน เป็นตัวบ่งกิจกรรมจากศูนย์ หรือแม่ข่ายจะทำให้เกิดการแตกตัวของแม่ข่ายต่อไป นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายยังต้องคำนึงถึงเนื้อหาสาระและองค์กรด้วย

6. ในการสร้างรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ จะต้องพิจารณาองค์ประกอบ ผู้เรียน สถานที่เรียน วิธีเผยแพร่ความรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่ความรู้ และการวัดและประเมินผล เป็นต้น

7. นอกเหนือจากองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้ว การพัฒนาเครือข่ายของการเรียนรู้ต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ อีกคือ

- 7.1) ต้องให้มีการกระจายอำนาจการศึกษาในชุมชน และให้ท้องถิ่นเข้ามา
ส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและความต้องการของตัวเองอย่างแท้จริง
- 7.2) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ควรเลือกคนที่มีลักษณะความเป็นผู้นำที่จะ
ถ่ายทอดความรู้ต่อไป
- 7.3) พื้นที่ใดที่มีการดำเนินงานอยู่แล้ว รัฐควรส่งเสริมให้มีการดำเนินการต่อ
ไป โดยไม่ต้องลงมือทำเองทั้งหมด ถ้าพื้นที่ใดที่ยังไม่มีการดำเนินการ ควรมีองค์กรใดองค์กรหนึ่งที่จะ
ไปช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้
- 7.4) การดำเนินงานของรัฐ รวมทั้งบทบาทของนักวิชาการ/นักพัฒนา ควรจะ
ทำหน้าที่เป็น Catalyst หรือ Facilitator คือกระตุ้นให้ประชาชนคิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหาด้วยตนเอง
ทำการส่งเสริมโดยการจัดหาแหล่งความรู้ตลอดจนให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ
- 7.5) ปรับบทบาทของสถาบันการศึกษาและครูเสียใหม่ จากบทบาทผู้สอน ผู้
จัดการ ให้เน้นบทบาท Sponsor ด้วยการให้บริการการวิจัยและการเรียนรู้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น
- 7.6) ปรับโยงการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียนและระบบการ
ศึกษาของชาวบ้าน จะทำให้เนื้อหาสาระของกระบวนการเรียนรู้สอดคล้องต่อวิถีชีวิต และปัญหาของ
ท้องถิ่นได้มากขึ้น (เจือจันทร์ จงสถิตยอยู่ 2539)

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2535) ได้กล่าวไว้ว่า แนวทางการดำเนินงานเครือข่ายการ
เรียนรู้ มีหลักการที่สำคัญ คือ

1. การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยาการสากล และภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคล และชุมชน เกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา
ภายในชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน และสามารถปรับใช้วิทยาการสากลให้เหมาะ
สมกับการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน
2. เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหของคนในชุมชนร่วมกัน

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540) ได้วิเคราะห์ กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้พบว่ามี 4
ขั้นตอน คือ

1. การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้
2. การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้
3. การขยายเครือข่ายการเรียนรู้
4. การดำรงอยู่ของเครือข่ายการเรียนรู้

1. การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้เกิดทั้งจากภายในองค์กรและภายนอกองค์กร

1.1) เกิดจากภายในองค์กร โดยบุคคลในองค์กร ได้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ จากบุคคลภายนอกชุมชน แล้วรวมตัวกันสร้างเครือข่ายขึ้นให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชน

1.2) เกิดจากภายนอกองค์กร โดยบุคคลภายนอกองค์กรทั้งจากตัวแทนองค์กรภาครัฐ และองค์กรภาคเอกชนเข้าไปสำรวจข้อมูล ประมวลผล แยกประเภทข้อมูล แล้วจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ ความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันของบุคคลในชุมชน ตามสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นแล้วเกิดเป็นองค์กรเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนนั้น

2. การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ กระทำได้หลายวิธีการแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับ

สภาพของเครือข่าย เช่น การประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกเครือข่ายได้รับรู้ข่าวสารข้อมูล กิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่าย การคบหาสมาคมของเครือข่ายได้รับรู้ข่าวสารข้อมูล กิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่าย การคบหาสมาคมกันของสมาชิกทั้งในชุมชน และนอกชุมชน การประสานร่วมมือในการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ ครุภัณฑ์ อาคาร งบประมาณร่วมกันของเครือข่ายหนึ่งกับอีกเครือข่ายหนึ่ง ทำให้เกิดการประสานงาน ร่วมมือกันมาก

3. การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ นอกจากการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสาร กิจกรรมของเครือข่ายทางสื่อมวลชนให้เครือข่าย ได้รู้ความเคลื่อนไหวซึ่งกันและกันแล้ว การขยายเครือข่ายก็สามารถทำได้โดยการจัดประชุมสัมมนา ศึกษาดูงาน การจัดกิจกรรมการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนกระจายความรู้ ให้เกิดความร่วมมือซึ่งกัน และกัน จนเกิดการรวมตัวเป็นองค์กรเครือข่ายการเรียนรู้เดียวกัน ทั้งเครือข่ายในแต่ละเรื่อง และเครือข่ายร่วมหลายเรื่องเป็นเครือข่ายเดียวกัน บางเรื่องก็มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ในแต่ละจังหวัด เช่น เครือข่ายสภาวัฒนธรรมจังหวัด เป็นต้น

4. การดำรงอยู่ของเครือข่ายการเรียนรู้ การที่จะให้เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน มีกิจกรรมที่บุคคลหน่วยงานต่าง ๆ ได้เสนอได้ไว้ สรุปดังนี้ การจัดให้สมาชิกได้พบปะกันเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสนับสนุนการจัดกิจกรรมของเครือข่าย การให้คุณค่าให้ขวัญและกำลังใจแก่สมาชิก การกระตุ้นให้ร่วมมือกันทำกิจกรรมการแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน ปลุกฝังให้สมาชิกมีความสำนึกในความเป็นเจ้าขององค์กรและวางแผนทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนทั้งผู้นำเครือข่ายจะต้องรักษากฎระเบียบที่สมาชิกร่วมกันตกลงไว้ให้เคร่งครัด เป็นต้น

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาเครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชน ซึ่งถือเป็นเครือข่ายการเรียนรู้อย่างหนึ่งซึ่งจะทำการศึกษา คือวิธีการสร้างเครือข่าย โครงสร้างของเครือข่าย การดำเนินงานของเครือข่าย ปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการพัฒนาเครือข่าย โดยทำการผนวกแนวคิดทางสังคม และแนวคิดทางการศึกษาเป็นกรอบแนวทางในการศึกษา ซึ่งต่อไปจะเป็นการนำเสนอแนวคิดในเรื่องเครือข่ายทางสังคม

ตอนที่ 2 เครือข่ายสังคม

1. ความหมายของเครือข่ายสังคม

เครือข่ายสังคม หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรง และทางอ้อมระหว่างบุคคลคนหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลาย ๆ คน เครือข่ายสังคมในที่นี้จึงเปรียบเสมือนกรอบแนวคิดที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (informal group) องค์กรทางสังคม (social structure) และโครงสร้างทางสังคม (social organization) รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ได้ (Mitchell, 1969 อ้างถึงใน พิมพัทธ์ บุญชะลิกย์)

เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่ง ประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด ที่บุคคลนั้นมีอยู่ในสังคม นับตั้งแต่ความสัมพันธ์ในครอบครัว ระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน เป็นต้น ถ้าหากจะมองเครือข่ายสังคมให้เป็นรูปธรรมขึ้นมา เครือข่ายสังคมก็จะเปรียบเสมือนกับรูปภาพของจุดต่าง ๆ ที่มีเส้นหลาย ๆ เส้น โยงมาระหว่างจุดต่าง ๆ เหล่านี้จากจุด ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง จุดศูนย์กลางเปรียบเสมือนบุคคลคนหนึ่ง และจุดต่าง ๆ เป็นตัวแทนของบุคคลอื่นรอบ ๆ ข้างที่บุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ด้วย ส่วนเส้นโยงหลาย ๆ เส้นนั้น หมายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมหลาย ๆ ความสัมพันธ์ที่บุคคล และ หรือกลุ่มบุคคลมีต่อกันและกัน พื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญคือการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การติดต่อสื่อสารอย่างเดียว ยังไม่เพียงพอที่จะเรียกว่า เป็นเครือข่ายสังคมได้ จำเป็นต้องมีองค์ประกอบอย่างอื่นด้วย ซึ่งได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ (interaction) และการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ข้อมูล เครื่องใช้ไม้สอย อาหาร การบริการ (transaction) ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ภายในเครือข่ายสังคมนั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุก ๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายสังคมมีต่อกัน ทั้งในด้านของระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง สุขภาพอนามัย ฯลฯ ส่วนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น ได้แก่ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่ง ๆ จึงเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ ขณะเดียวกันบุคคลนั้น ๆ ก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของบุคคลอื่น ๆ ในเครือข่ายสังคม ซึ่งสามารถมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเช่นกัน

2. วิธีการศึกษาเครือข่ายสังคม

ความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลมีต่อกันและกันภายในเครือข่าย สามารถแบ่งออกได้เป็นหลาย ปริณเขต (Zone) ทั้งนี้โดยเริ่มจากบุคคลที่เป็นศูนย์กลาง (Ego-centric) ในเชิงทฤษฎี เราอาจพูดได้ว่า ไม่เพียงแต่บุคคลคนหนึ่งจะมีเครือข่ายเพียง 1 หรือ 2 ปริณเขต เท่านั้น แต่อาจจะมี 3 หรือ 4 หรือกี่ ปริณเขตก็ได้ (Boissevain, 1974 อ้างถึงใน พิมพัลย์ บุญชะลิกย์) เพราะโดยความเป็นจริงระบบ สังคมใหญ่ทั้งหมดเปรียบเสมือนเป็นเครือข่ายรวม ซึ่งประกอบด้วยสายใยของความสัมพันธ์ หรือเครือข่ายซึ่งเกิดจากจุดหนึ่งคือ ปังเอกบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แล้วขยายวงกว้างออกไปตามขั้นตอนของวงชีวิต สถานภาพและบทบาทของบุคคลผู้นั้น เพราะฉะนั้นโดยทั่ว ๆ ไปแล้วการศึกษาเครือข่ายสังคม จึงเริ่มต้นที่การกำหนดจุดศูนย์กลางที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง จึงมีนักวิชาการบางท่านใช้คำว่า “เครือข่ายสังคม”

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ระหว่างบุคคลที่ได้รับการกำหนดให้เป็นจุด ศูนย์กลางกับบุคคลอื่น หรือกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วยนั้น ส่วนใหญ่มักจะกินขอบเขตกว้างมาก จนเกิดปัญหาขึ้นว่าเมื่อจะทำการศึกษาเครือข่ายสังคม หรือเครือข่ายบุคคล แล้วจะมีวิธีการใดบ้างที่จะช่วยระบอบเขตของการศึกษาเครือข่ายนั้นได้

วิธีการกำหนดขอบเขตของเครือข่ายสังคมนั้น ทำให้หลายลักษณะด้วยกัน โดยอาศัยแนวความคิดของนักวิชาการที่สำคัญ เช่น

วูล์ฟ (Wolf, 1970) ได้แบ่งเครือข่ายสังคมออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ ตามพื้นฐานลักษณะ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กล่าวคือ

1. เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด (unlimited network) ซึ่งได้แก่ เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหนึ่งเป็น จุดศูนย์กลางแล้วนับรวมตั้งแต่บุคคลคนแรกซึ่งบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ มันสามารถเพิ่มจำนวนขึ้นได้ โดยไม่จำกัดว่าจะจะเป็นความสัมพันธ์ในระดับไหน
2. เครือข่ายที่มีข้อจำกัด (limited network) ซึ่งเป็นการระบุเครือข่ายโดยการตั้งกฎเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังนี้ คือ ก. เครือข่ายส่วนตัวของบุคคล ข. ประเภทบุคคล (เช่น ญาติ เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนร่วมงาน) ค. กิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ง. บทบาทหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง จ. เนื้อหาของการแลกเปลี่ยนนั้นเป็นไปในทางเศรษฐกิจ หรือทางการเมือง เป็นต้น ดังนั้นในกรณีนี้เครือข่ายสังคมจะสามารถระบุได้ ก็ต่อเมื่อผู้ศึกษากำหนดเกณฑ์ขึ้นมา

บาร์นส์ (Barnes, 1968) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมก่อให้เกิดเครือข่ายรวม (total network) และเครือข่ายย่อย (partial network) ก็คือความสัมพันธ์ในหลาย ๆ ส่วนของเครือข่ายรวม โดยที่เครือข่ายย่อยนั้น ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์เดียวกันกับเครือข่ายรวม หลักเกณฑ์อาจตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่นของสังคมกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ บาร์นส์มองว่า เครือข่ายรวมเปรียบเสมือนกับระบบสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนกับระบบย่อย นอกจากนั้นบาร์นส์ยังได้เสนอเกี่ยวกับเครือข่ายตรง (the first order network) และเครือข่ายอ้อม (the second order network หรือ indirect network) เครือข่ายตรงหมายถึง การติดต่อโดยตรงของปัจเจกบุคคลที่มีกับผู้อื่น อันได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และผู้ร่วมงาน ซึ่งบุคคลเหล่านี้มักจะมีการติดต่อซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอ เครือข่ายอ้อม หมายถึง การเกี่ยวข้องติดต่อกันของปัจเจกบุคคลโดยทางอ้อม กล่าวคือคนที่เป็จุดศูนย์กลางอาจไม่รู้จักบุคคลอื่น ๆ โดยตรง หากแต่สามารถติดต่อผ่านสมาชิกที่อยู่ในเครือข่ายตรงของตนเอง

เมเยอร์ (Mayer, 1966) ได้นำแนวคิดของบราวน์มาผสมผสานกับแนวคิดของบาร์นส์ โดยเมเยอร์ได้ตั้งเกณฑ์ไว้ว่า ในการศึกษาเครือข่ายสังคมนั้น ผู้วิจัยจะต้องกำหนดตัวบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางก่อน เมื่อกำหนดได้แล้วผู้วิจัยจะได้เครือข่ายที่เกิดขึ้นตามลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลนั้นกับบุคคลอื่น ๆ 2 ประเภท คือ

1. เครือข่ายตามการแยกประเภทของบุคคล หรือกลุ่มคนที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ผู้วิจัยจะต้องเข้าใจถึงโครงสร้างทางสังคมด้วย และต้องเรียนรู้ว่า บุคคลที่ตนได้กำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษาเครือข่ายนั้น ได้จัดประเภทบุคคลต่าง ๆ ที่เขามีสัมพันธ์ด้วยนั้นไว้อย่างไร เรียกว่าเป็นการระบุขอบเขตของเครือข่ายสังคมที่จะศึกษาตามลักษณะการแยกประเภทคนหรือกลุ่มคน (classificatory set)

2. เครือข่ายที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ (interactive set) หมายถึงผู้วิจัยจะต้องศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการติดต่อสื่อสาร การให้ข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสิ่งของ เครื่องใช้ไม่สอย หรืออาหาร ฯลฯ ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ข้างตัวบุคคลที่ได้รับการกำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลาง และระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่ตัวบุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ เมเยอร์ได้สร้างกรอบแนวความคิดขึ้น เพื่ออธิบายถึงขอบเขตในการศึกษาเครือข่ายสังคมให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งกรอบแนวความคิดนี้คือ กลุ่มความสัมพันธ์ที่มีขอบเขต (bound) และความสัมพันธ์ที่ไม่มีขอบเขต (unbound) ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเครือข่ายตามลักษณะการแยกประเภทคนหรือกลุ่มคน หรือเป็นการศึกษาเครือข่ายตามลักษณะการปฏิสัมพันธ์ก็ตาม โดยความสัมพันธ์

ที่มีขอบเขตนั้นหมายถึง เครือข่าย ที่ระบุขอบเขตที่แน่นอนของการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างตัวบุคคลที่เป็น จุดศูนย์กลางกับบุคคลที่อยู่รอบ ๆ ข้าง

หลังจากนั้นบาร์นส์ได้ลำดับแนวความคิดของตนเองขึ้นมาใหม่ โดยได้นำเอาแนวความคิดของเมเยอร์บางส่วนมาใช้สร้างเป็นกรอบแนวความคิดของตน โดยมุ่งความสำคัญไปที่ เครือข่ายย่อย โดยเน้นว่าเครือข่ายสังคมนั้นจริง ๆ แล้วหมายถึงเครือข่ายย่อยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายรวม นอกจากนี้ บาร์นส์ยังเห็นว่า เครือข่ายสังคมโดยทั่วไปแล้วไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายสังคมใดก็ตาม จะประกอบไปด้วย ลักษณะหลาย ๆ อยู่รวมกัน คือเป็นทั้งเครือข่ายที่มีการกำหนดขอบเขต และไม่มีกำหนดขอบเขต เป็นทั้งเครือข่ายที่นับจำนวนคนที่อยู่ในเครือข่ายได้ และนับจำนวนไม่ได้ และเป็นทั้งเครือข่ายย่อยและเครือข่ายรวม บาร์นส์ยังได้มองว่า เครือข่ายแต่ละชนิดนั้นสามารถทำการศึกษ วิเคราะห์ได้ แต่ต้องมีเกณฑ์ง่าย ๆ ที่จะใช้บอกถึงขอบเขตของเครือข่ายที่จะศึกษาว่าควรจะครอบคลุม ถึงไหน ทั้งนี้โดยต้องอาศัยเกณฑ์ที่ใช้นับว่าจะมีขนาด หรือจำนวนคนในเครือข่ายมากน้อยเพียงใด ผู้วิจัยจะต้องตัดสินใจว่าจะหยุดนับที่บุคคลใด ประกอบกับ ขึ้นอยู่ที่การให้คำจำกัดความของ “โยงใยหรือ การเชื่อมโยง” ในเครือข่านั้นด้วยว่าจะกินความมากน้อยเพียงใด และนอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับเรื่องเวลา เพราะในการวิเคราะห์เครือข่ายจริง ๆ แล้วจะมีเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใน เครือข่ายนั้น จะเกิดขึ้นในเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง และจะแปรเปลี่ยนไปเมื่อระยะเวลาผ่านไป

โบเชแวง (Boissevain, 1974) ได้กล่าวถึงเครือข่ายสังคมว่า การศึกษาเครือข่ายสังคมนั้น ต้อง เริ่มจากตัวบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายไปตามความสัมพันธ์ที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง มีความสัมพันธ์หรือมีโยงใยอยู่กับบุคคลอื่น ๆ ผู้วิจัยจะต้องเริ่มต้นจากบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลาง ก่อน และต้อง กำหนดลงไปว่า เครือข่ายที่ตนศึกษานั้น มีขอบเขตมากน้อยเพียงใด พร้อมทั้งข้อ สังเกตประเภทของบุคคล หรือกลุ่มคนซึ่งบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย โดยอาศัยระยะ ห่างทางสังคม (social distance) เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ซึ่งในเรื่องนี้โบเชแวง ได้เสนอแนวความคิดไว้ ว่า เครือข่ายบุคคลนั้นควรประกอบไปด้วยปริมาตรที่สำคัญ ๆ อย่างน้อย 3 ปริมาตร ด้วยกันคือ

ปริมาตรแรก ควรประกอบไปด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากที่สุด อันได้แก่ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นเครือข่ายใกล้ชิด (intimate network)

ปริมาตรที่สอง ได้แก่ เครือข่ายรอง (effective network) ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่ บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก กลุ่มนี้มักได้แก่ญาติพี่น้องที่ห่าง ๆ ออกไป เพื่อนฝูง และคนที่รู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก กลุ่มนี้มักได้แก่ญาติพี่น้องที่ห่าง ๆ ออกไป เพื่อนฝูงและคนที่รู้จักคุ้นเคยอื่น ๆ

ปริมาตรที่สาม ได้แก่ กลุ่มบุคคลซึ่งบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรง แต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ด้วยได้ ถ้าต้องการโดยผ่านเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เครือข่ายขยาย (extended

network) จะเห็นได้ว่า การแบ่งปริมาณของเครือข่ายบุคคลซึ่งเสนอโดยโบเชแวงนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้ระดับความผูกพัน และภาระหน้าที่ที่มีต่อกันและกันเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตาม แนวความคิดในการแบ่งปริมาณแบบนี้ สามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลภายใต้ความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันได้ แต่ก็ยังมีอีกหลายคนที่ไม่เห็นด้วย และเห็นว่ายังไม่สามารถนำเอาเกณฑ์การแบ่งปริมาณแบบนี้ มากำหนดระดับความผูกพัน และภาระหน้าที่ที่มีต่อกันและกันได้อย่างเต็มที่ เพราะบุคคลที่อยู่ในแต่ละปริมาณ อาจไม่มีความสัมพันธ์กันเลยก็ได้

3. การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม

การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมนั้น จะเน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างบุคคลที่ดำรงอยู่ในเครือข่ายสังคมว่า จะส่งผลต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกันอย่างไร ซึ่งต้องอาศัยปัจจัย เรื่องรูปแบบและลักษณะของเครือข่ายสังคมมาอธิบายพฤติกรรมของบุคคลด้วย ได้แก่ ลักษณะทางด้านเนื้อหา และปริมาณของความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลภายในเครือข่ายนั่นเอง โบเชแวง (Boissvain, 1974) ได้เสนอถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม ที่สามารถนำมาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์เครือข่ายสังคมไว้ 4 ลักษณะ ด้วยกันดังนี้คือ

1. ความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย อันเนื่องมาจากบทบาทที่มีอยู่ในสังคม หรือที่เรียกว่า ความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Diversity of linkage : Multiplexity)

ลักษณะความสัมพันธ์แบบนี้ สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เพราะในเครือข่ายสังคมนั้น จะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนไม่ได้มีบทบาทเดียว แต่มีหลายบทบาทที่ต้องสวมในชีวิตประจำวัน เช่น บทบาทพ่อ บทบาทผู้ใหญ่บ้าน บทบาทลูก บทบาทของประธานคณะกรรมการหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นบุคคลสองคนอาจมีความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Uniplex or Single Standed และ Multiple) ซึ่งบทบาทแต่ละบทบาทจะมีบรรทัดฐานและความคาดหวังเป็นตัวชี้แนะแนวทางพฤติกรรมที่จะปฏิบัติต่อกันและกัน

2. ความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยน (Transactional Contact)

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการอบรมถ่ายทอดเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ เช่น สิ่งของ ความช่วยเหลือต่าง ๆ เงินทอง หรือบุญคุณที่ต้องมีการตอบแทนกันต่อไปภายหน้า โดยที่ตัวบุคคลเป็นผู้ตัดสินใจเองในการที่จะเลือก หรือมีพฤติกรรมอย่างไร

3. ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน (Directional Flow)

ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนนั้น สามารถก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะร่วมมือกัน หรือแข่งขันกันระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน อีกทั้งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่สมดุลกัน (balance reciprocity) และไม่สมดุลกัน (negative reciprocity)

4. ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์ (Frequency and Duration of Relationship)

ความถี่หรือความบ่อยครั้งของความสัมพันธ์นั้น เป็นปัจจัยที่นำไปสู่คุณภาพของความสัมพันธ์ ในลักษณะการเกิดความสัมพันธ์เชิงซ้อน และในทำนองเดียวกัน ความถี่หรือความบ่อยครั้งของความสัมพันธ์ ก็เป็นผลเนื่องจากความสัมพันธ์เชิงซ้อน ความผูกพันและความมีอิทธิพลต่อกันและกันในด้านพฤติกรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับความถี่หรือความบ่อยครั้งของการพบปะสัมพันธ์กัน ประกอบกับขึ้นอยู่กับช่วงระยะเวลาของความสัมพันธ์ด้วย ยิ่งบุคคลมีความสัมพันธ์กับอีกบุคคลหนึ่งบ่อยครั้งเพียงใด และบุคคลมีช่วงระยะเวลาของการรู้จักกันนานเท่าใด ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคน จะมีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมของกันและกันมากขึ้นเท่านั้น เพราะถือว่ามีความผูกพันกันมาก

นอกจากเกณฑ์ต่าง ๆ ทั้ง 4 เกณฑ์ ซึ่งโบเซแวง (Boissevain, 1974) เสนอว่าเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายสังคมแล้ว โบเซแวง ยังได้เสนอต่อไปอีกว่า สิ่งที่จะต้องคำนึงและวิเคราะห์ร่วมไปด้วยคือลักษณะของโครงสร้างของเครือข่าย ซึ่งได้แก่ 1) ขนาดของเครือข่าย 2) ความหนาแน่นภายในเครือข่าย 3) ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่าย 4) ตำแหน่งของบุคคล

ตอนที่ 3 สภาพของจังหวัดสงขลาและเครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนจังหวัดสงขลา

สภาพจังหวัดสงขลา

จังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดที่สำคัญของภาคใต้ ตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลตะวันออกของประเทศไทย มีอาณาเขตทิศเหนือจรดจังหวัดนครศรีธรรมราช และพัทลุง ทิศตะวันออกจรดอ่าวไทย ทิศใต้จรดจังหวัดสงขลา ปัตตานี รัฐเคดาห์ และรัฐเปอรลิสของประเทศมาเลเซีย ทิศตะวันออกจรดจังหวัดพัทลุง และสตูล มีเนื้อที่ 7,431.14 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองเป็น 14 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ มีประชากรทั้งสิ้น 1,125,905 คน (สำนักงานจังหวัดสงขลา, 2537)

ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

จังหวัดสงขลา เป็นจังหวัดที่มีสภาพภูมิประเทศหลากหลาย คือพื้นที่ที่ทิศเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ทิศตะวันออกเป็นที่ราบริมทะเล ทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นภูเขาที่ราบสูงมีป่าและภูเขาสูงค่อยลาดเทไปทางทะเลสาบสงขลา ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก

ลักษณะภูมิอากาศ จังหวัดสงขลา อยู่ภายใต้อิทธิพลมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้อากาศไม่ร้อนจัดในฤดูร้อน และหนาวในฤดูฝน โดย จะมีฝนตกชุกในช่วงเดือน ตุลาคม-ธันวาคม ส่วนในฤดูหนาว อากาศเย็นเป็นบางครั้ง (สำนักงานจังหวัดสงขลา, 2537)

สภาพเศรษฐกิจ

จังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการ การศึกษา การพาณิชย์กรรม การบริการ และการคมนาคมขนส่ง ทำให้จังหวัดสงขลาเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจของภาคใต้ ประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การประมง และอุตสาหกรรม ผลผลิตที่สำคัญทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ยางพารา ข้าว สัตว์น้ำ อุตสาหกรรมส่วนใหญ่ในจังหวัดสงขลา จึงเป็นอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิต ซึ่งสินค้าส่งออกที่สำคัญ คือยางแผ่นรมควัน ยางแท่ง อาหารทะเลแช่แข็ง อาหารทะเลบรรจุกระป๋อง และผลิตภัณฑ์จากยางพารา ส่วนสินค้านำเข้า ได้แก่ น้ำมันเชื้อเพลิง เครื่องจักร อะไหล่และอุปกรณ์ (สำนักงานจังหวัดสงขลา, 2537)

สภาพสังคมและวัฒนธรรม

จากร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบในจังหวัดสงขลา พบว่า จังหวัดสงขลาเป็นชุมชนโบราณที่มีอายุเก่าแก่กว่าสมัยยุคหิน มีวัฒนธรรมสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากกการผสมผสานวัฒนธรรม 3 วัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมไทย พุทธ วัฒนธรรมไทยมุสลิม (ชวา-มลายู) และวัฒนธรรมจีน (สุทริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2535) ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมของจังหวัดสงขลา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญของจังหวัดสงขลาที่สืบทอดกันมาได้แก่ ประเพณีการชักพระ ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 และประเพณีการทำบุญวันสารทเดือนสิบ หรือที่ภาคกลางเรียกว่า ตักบาตรเทโว ซึ่งจะจัดกันวันแรม 1 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ส่วนมหรสพพื้นเมืองที่นิยมกันมากที่สุดคือ การแสดงหนังตลุง และการรำโนราห์ (สำนักงานจังหวัดสงขลา, 2537)

เครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนจังหวัดสงขลา

เครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนจังหวัดสงขลา เป็นกลุ่มครู ที่มีแนวคิดในการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญทั้งการจัดการศึกษาให้กับเด็ก และชาวบ้านในชุมชน กลุ่มครูที่ทำงานตามแนวนี้จะมีกระบวนการที่แตกต่างจากครูกลุ่มอื่น มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับชาวบ้านรับรู้ความเป็นไปในชุมชน หรือในหมู่บ้าน การจัดการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นในโรงเรียนมีฐานการรับรู้ ปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในชุมชน การเรียนรู้ของเด็กและชาวบ้านจึงสามารถเชื่อมโยงถ่ายทอดถึงกัน ต่อไปจะเป็นการยกตัวอย่างวิธีคิด และวิธีปฏิบัติของครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชน ซึ่งครูเหล่านี้เมื่อก่อนต่างคิดต่างทำ เคยล้มเหลวและประสบผลสำเร็จในการทำงานมาแล้ว จนกระทั่งปี 2534 จึงเกิดการรวมตัวกันขึ้นเป็นเครือข่าย

ครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนขึ้น ซึ่งทำให้พวกเขามีกำลังใจในการทำงาน เรียนรู้ประสบการณ์ แลกเปลี่ยนความรู้ กันอยู่อย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน เครือข่ายครูจึงได้ขยายฐานออกไปสู่ระดับชาติ กระจายไปทั่วภูมิภาคในปัจจุบัน

ตัวอย่างครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนจังหวัดสงขลา

ครูชบ ยอดแก้ว อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดน้ำขาวใน ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เป็นผู้มีความสำคัญและประสบความสำเร็จอย่างสูง ในฐานะ เป็นผู้บุกเบิกการศึกษาตามแนวคิดนี้ ครูชบ เริ่มรับราชการเมื่อ พ.ศ. 2498 เป็นผู้บริหารโรงเรียน ปี พ.ศ. 2521 ในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนวัดน้ำขาวใน จนกระทั่งลาออกจากราชการเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2535 เป็นชาวบ้านน้ำขาวในโดยกำเนิด เมื่อมีโอกาสเป็นครูหมู่บ้านจึงคิดหาหนทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความยากจนและผู้ไร้สัญชาติ ครูชบ ได้พิจารณาปัญหาเหล่านี้ว่าส่วนใหญ่เกิดจากคนวิธีการแก้ปัญหาที่ง่ายที่สุด คือแก้ที่ตัวคน โดยต้องการให้การศึกษาครูชบ ได้ทำความเข้าใจความหมายของการศึกษาเพื่อนำไปพัฒนาคน และพยายามนำเข้าสู่โครงการปฏิบัติงานในโรงเรียน ครูชบ ได้เขียนโครงการพัฒนาประสิทธิภาพบุคลากร โดยใช้เวลา 8 ปี โครงการที่เขียนขึ้นจะไม่ของงบประมาณจากรัฐ เพราะถือว่าคนที่มีอยู่แล้ว จึงต้องหาทางพัฒนาประสิทธิภาพคุณภาพของคน โครงการนี้ต้องการพัฒนาคนเป็นอันดับแรก เพื่อให้

- 1) คนมีสุขภาพอนามัย ปราศจากโรคภัยทุกชนิด เน้นอนามัยส่วนบุคคล
- 2) พัฒนาบุคคลทางเศรษฐกิจ เน้นพัฒนาพื้นฐานอาชีพ
- 3) พัฒนาคนให้เป็นประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

จุดประสงค์ 3 อย่างของโครงการนี้จะสำเร็จได้ ต้องมีโครงการสนับสนุน 8 โครงการดังต่อไปนี้

- 1) โครงการอาหารกลางวัน ให้เด็กมีอาหารกลางวันอย่างทั่วถึง ซึ่งโครงการนี้ก็ประสบผลสำเร็จ
- 2) โครงการประชาธิปไตยในโรงเรียน เริ่มเมื่อเดือนมกราคม 2522 ให้นักเรียนปกครองกันเอง มีระเบียบวินัย เคารพกติกา ครูชบ ให้เดินแถวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 ส่วน สปช. เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2527 ครูชบ ล้ำหน้าไป 5 ปี ครูชบ กล่าวว่า “ตอนแรกคนนอกพื้นที่บ้านน้ำขาวมองว่าครูใหญ่น้ำขาวซักจะบ้า ให้เด็กถือธงเดินแถว ผมคิดว่าโครงการต้องสำเร็จแน่เพราะคนอื่นว่าบ้า”
- 3) โครงการเกษตร ครูชบ มองว่า โรงเรียนในชนบทไม่สามารถทำคนให้เป็นข้าราชการได้ทั้งหมด การเกษตรจึงเป็นพื้นฐานที่จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นตั้งแต่ ป. 1- ป. 6 ป.1 ทำแปลงเกษตรได้ และทำได้ดีกว่า ป. 6 เพราะพ่อเด็กช่วยทำด้วย
- 4) โครงการเด็กก่อนวัยเรียน เนื่องจากตอนเขียนโครงการ ครูชบ เห็นว่า 6 ปี คงไม่พอ ต้องการ 8 ปี จึงคิดนำเด็กก่อนวัยเรียนมาสอน 2 ปี ในความคิดของครูชบ ไม่แน่ใจว่า สปช. จะเล่นด้วย

หรือไม่ ในการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ครูชบได้มีโอกาสได้เป็นตัวแทนของภาคใต้ ซึ่งถูกคัดเลือกไป 6 คน ครูชบ เสนอว่าการแก้ปัญหาของประเทศชาติต้องแก้ที่การศึกษาแก้ที่คน ให้ ความสำคัญกับการศึกษาก่อน การศึกษาในชนบทปัจจุบันมันไม่เป็นธรรมในเมืองมีอนุบาล แต่เราไม่มี ครูชบจึงได้ผลักดันเรื่องนี้ ส่งผลให้ต่อมาชนบทจึงมีอนุบาล

5) โครงการสุศึกษา มีความจำเป็นอย่างยิ่งด้านอนามัย ต้องทำให้สำเร็จและเป็นตัวอย่างในภาค ใต้ มีหลายแห่งมาดูงานที่โรงเรียนวัดน้ำขาวใน

6.) โครงการสหกรณ์และออมทรัพย์ เป็นโครงการที่สำคัญมาก และจะนำไปสู่ชนบทได้อย่าง กว้างขวาง ครั้งแรก ครูชบจัดร้านสหกรณ์ในโรงเรียนได้ประชาชนร่วมด้วย พอทำไปได้เจริญดี ตอน นั้นขยายออกไปชนบทได้แล้ว หรือว่าการสอนสหกรณ์สำเร็จเพราะประชาชนสามารถทำได้ ที่เรียก ว่าศูนย์สาธิตหรืออะไรก็ได้ เพราะหลายหน่วยงานเข้าร่วมแต่ครูชบไม่ได้คิดใจ ชื่อ ขอเพียงว่าช่วยชาว บ้านได้ก็พอ โครงการออมทรัพย์ เกิดที่โรงเรียนวัดน้ำขาวในปี พ.ศ. 2524 มีชื่อว่าโครงการออม ทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต ซึ่งมีรายละเอียดมากและขณะนี้ได้แพร่หลายไปทั่วประเทศ ทางสา ธารณสุขจังหวัดสงขลาสนใจมากได้ส่งชาวบ้าน ไปเรียนเรื่องการบริหารกลุ่มที่โรงเรียนน้ำขาวใน

7) โครงการพัฒนาหมู่บ้าน แนวคิดของครูชบคือ เราจะทำอยู่ในรั้วโรงเรียนไม่ได้ มันล้มเหลว ต้องขยายออกสู่หมู่บ้าน ให้โรงเรียนออกไปมีบทบาท

8) โครงการเศรษฐกิจชุมชน คือทำอย่างไรให้ชุมชนมีเศรษฐกิจดีขึ้น มีสวัสดิการ กองทุนหมู่บ้าน

ครูชบได้ทำความเข้าใจความหมายของการศึกษาเพื่อนำไปพัฒนาคน และพยายามนำเอาสู่โครง การการปฏิบัติงานในโรงเรียน แม้ว่าการศึกษาเป็นกระบวนการการเรียนรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์หรือ โยงใยระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แต่การเริ่มต้นที่โรงเรียนเป็นยุทธวิธีที่เหมาะสม ในฐานะที่เป็นครูและ ผู้บริหาร สิ่งใดที่โรงเรียนทำแล้วได้ผลดีก็จะผลักดันออกสู่ชุมชนต่อไป ครูชบและคณะครูในโรงเรียน น้ำขาวใน ร่วมกันกำหนดโครงการต่าง ๆ ขึ้น เป้าหมายหลักก็คือ การพัฒนาประสิทธิภาพของบุคคล ซึ่งหมายรวมถึงครู นักเรียน และชาวบ้าน โครงการที่กล่าวมาข้างนี้จะเห็นความเชื่อมโยงกัน เมื่อโครงการ หนึ่งเริ่มต้น ก็จะลุคโครงการอื่นก้าวตามไปด้วย ที่สำคัญคือ โรงเรียนใช้หลักพึ่งตนเอง และใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด จึงไม่ของบประมาณจากแหล่งใด โรงเรียนสามารถดำเนินตาม โครงการเหล่านี้สำเร็จทุกโครงการภายในระยะเวลา 8 ปี (2522-2530) โครงการสหกรณ์และออม ทรัพย์เป็นโครงการสำคัญที่โรงเรียนได้นำออกสู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง โครงการสหกรณ์เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2524 ครูและนักเรียนเป็นผู้ถือหุ้น มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า โดยมีนักเรียนเป็นผู้บริหาร ครูเป็น พี่เลี้ยงเป็นผู้ถือหุ้น จำหน่ายสินค้าที่เป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน โครงการนี้ต้องใช้เงินหมุนเวียน จำนวนมากพอสมควร โรงเรียนจึงตั้งกลุ่มออมทรัพย์นักเรียนเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในโครงการ โดยรับ ผักเงินไม่กินวันละ 5 บาทต่อคน นำเงินที่ได้ไปลงทุนในร้านค้าสหกรณ์ผลกำไรที่ได้นำมาจัดสวัสดิ

การแก่นักเรียน กิจกรรมทั้งสองนี้ ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้าน และผู้ปกครองนักเรียนอย่างมาก ร้านค้าสหกรณ์ บริการสินค้าแก่ชาวบ้าน จนกระทบการเรียนการสอนของเด็กและครูจนต้องลดประเภทสินค้าลง ถึงจุดนี้ ครูพบเห็นว่าน่าจะผลักดันโครงการนี้ออกสู่ชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านดำเนินการกันเอง การเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชน การนำเสนอโครงการนี้ออกสู่ชุมชน จำเป็นต้องประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับตำบล คือกำนัน พัฒนาการ เจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และหัวหน้าชุดปฏิบัติการพิเศษประจำตำบล ตั้งชุดรณรงค์เพื่อพัฒนาตำบลนำชาว มีหน้าที่ออกไปประชุมชาวบ้าน เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ในตำบล และร่วมมือแก้ไขปัญหา ครูพบได้เสนอแนวคิด ออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต ซึ่งมีแนวทางแก้ไขปัญหาค่าความยากจนได้ในอดีต การรณรงค์ดำเนินไปตลอดช่วงปี พ.ศ. 2524 -2525 หมู่บ้านใดมีความพร้อมก็จะก่อตั้งกลุ่มตามแนวคิดดังกล่าวขึ้นมา และสามารถตั้งกลุ่มตามแนวคิดครบทุกหมู่บ้าน จำนวน 13 กลุ่มในปี พ.ศ. 2526 และในปี พ.ศ. 2530 กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ดำเนินการโดยชาวบ้าน ครูพบเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ เมื่อมั่นใจว่าชาวบ้านได้เรียนรู้และมีประสบการณ์เพียงพอแล้ว คำประกาศ ครูพบตายแล้วจึงเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2531 ซึ่งหมายถึงครูพบได้วางมือในการดำเนินงาน แต่ให้ชาวบ้านดำเนินการเอง

ปัจจุบัน เครือข่ายการเรียนรู้ของครูพบจากโรงเรียนสู่ชุมชน สามารถทำได้หลายรูปแบบ กรณีครูพบ ขอดแก้ว เป็นเพียงหนึ่งในประสบการณ์ที่หลากหลายของครู ที่มุ่งทำงานเพื่อเด็กเพื่อชุมชนที่เข้าใจและมองการศึกษาในฐานะ กระบวนการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ โดยไม่มีข้อจำกัดแห่งเวลาและสถานที่ ครูพบ ขอดแก้วได้ทำให้ครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนเป็นที่รู้จักต่อสาธารณชน และเป็นผู้จุดประกายให้ครูที่ทำงานอยู่แล้วต้องการเอาแบบอย่าง ปัจจุบันครูพบได้ลาออกจากราชการครู เข้ามามีบทบาทอยู่ในสมาคมฟื้นฟูหมู่บ้านชนบทสงขลา อยู่ในฐานะ คณะทำงานด้านการออมทรัพย์

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากศึกษาค้นคว้าไม่พบว่ามีการทำวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ชุมชนและการศึกษานอกโรงเรียน ดังจะนำเสนอดังต่อไปนี้

กอบกาญจน์ พงษ์ชนะชัย (2536) ทำการวิจัยเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ใช้วิธีการวิจัยจากการศึกษาเอกสารและการสำรวจข้อมูลภาคสนาม เลือกพื้นที่หมู่บ้านห้วยม้าโค้ง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน กำหนดเป้าหมาย 2 ประการคือ 1) เป็นการจัดการศึกษาที่เป็นการเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนหรือองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น 2) เป็นการขยายความรู้หรืออุดมการณ์หรือความตระหนักในการอนุรักษ์ คูแลร์รักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้กับบุคคลหรือองค์กรที่ยังมีความไม่เข้าใจให้ตระหนักต่อความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ที่มีต่อการดำรงอยู่ของชุมชน ได้กำหนด

ประเด็นศึกษาระดับเครือข่ายการเรียนรู้ 4 ระดับคือ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เครือข่ายเรียนรู้ระดับกลุ่ม เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน ได้ข้อค้นพบในแต่ละระดับคือ

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบครอบครัวหรือระบบเครือข่ายที่มีผู้นำระดับผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ถ่ายทอดและเรียนรู้หลากหลายรูปแบบในการดูแลรับผิดชอบและอนุรักษ์ป่าชุมชน

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม แบ่งเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ตามลักษณะการแบ่งกลุ่มบ้าน กลุ่มอาชีพ โดยมีการติดต่อ แลกเปลี่ยนพูดคุยกันภายในกลุ่ม การรับข่าวสาร ความรู้จากภายนอก การอบรม เช่น จากผู้นำ จากการอ่านข่าวหนังสือประจำหมู่บ้าน

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชนกับชุมชน ในอดีตที่เมื่อมีการเดินทางไปอำเภอมีการแวะพักบ้านญาติต่างชุมชน ปัจจุบันมีการติดต่อสัมพันธ์กันในเรื่องพิธีกรรมการประชุมตำบล ทำให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนการรักษาป่า ทราบกฎเกณฑ์ กติการะหว่างหมู่บ้านในการรักษาป่า

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบันกับสถาบัน สถาบันในหมู่บ้านที่มีบทบาทมากคือ สถาบันทางศาสนา และสถาบันทางการศึกษา ชุมชนมีส่วนร่วมทั้งวัดและโรงเรียนเหมือนเดา จะมีลักษณะสามเส้าที่ให้แนวคิด พูดคุย มีกิจกรรมร่วมกันในการปลูกฝังและมีประโยชน์เกี่ยวกับป่า

จินดา นูเร (2538) ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาและการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโดยใช้เทคนิคเดลฟายจากผู้เชี่ยวชาญ 30 ท่าน ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์การเรียนรู้ควรเป็นของชุมชน ดำเนินงานโดยชุมชนและเพื่อชุมชน อาศัยหลักความร่วมมือและการพึ่งตนเองให้สอดคล้องกับธรรมชาติสังคม ท้องถิ่น และความแตกต่างระหว่างบุคคล สำหรับประโยชน์จะเป็นจุดเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ สร้างโอกาสทางการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ และเกิดเครือข่ายการเรียนรู้

สุทิน ศรีคำไทย (2538) ทำการวิจัยเรื่อง ความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อศึกษาความสำเร็จและอุปสรรคของการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษานอกโรงเรียนโดยศึกษาจาก ผู้อำนวยการ ผู้ช่วยผู้อำนวยการและหัวหน้าศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน หัวหน้าศูนย์และเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน และครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียนจำนวน 106 คน พบว่า ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายงานการศึกษานอกโรงเรียนคือ 1) ผู้ปฏิบัติงานเป็นผู้ที่มีเหตุผลในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น 2) ผู้บังคับบัญชาควรกำหนดกรอบนโยบายให้ชัดเจน 3) มีการติดตาม และประเมินผลการบริหารงาน 4) ให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ 5) ผู้ปฏิบัติงานมีความรู้ความสามารถด้านบริหาร และ 6) การประสานงานควรจัดเป็นรูปของคณะกรรมการประสานงาน ส่วนอุปสรรคของการพัฒนาเครือข่ายคือ 1) ความต่อเนื่อง

ของการประสานงาน 2) ระเบียบกฎเกณฑ์การปฏิบัติงาน 3) การตัดสินใจสั่งการล่าช้าของผู้บังคับบัญชาและ 4) การมีความสนใจเกี่ยวกับนโยบายของจังหวัด และกรมในการบริหารงาน

พวงพิน เอี่ยมคง (2538) ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการสร้างเครือข่ายการศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีขอบเขตเฉพาะเครือข่ายศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญวิธีเรียนทางไกล กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนผู้บริหารของเครือข่ายภาครัฐ 4 กระทรวงหลัก ครูประจำกลุ่ม ผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารและผู้ช่วยหน่วยงานภาครัฐและเอกชนรวมทั้งสิ้น 305 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างเครือข่ายศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ในระดับสูงมาก ประกอบด้วย 6 ปัจจัยคือ 1) มีเป้าหมายร่วมกัน 2) มีหลักการร่วมกัน 3) ตระหนักความจำเป็นจะต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน 4) โอกาสที่จะได้เรียนรู้การร่วมมือกัน 5) ระบบข้อมูลเพื่อบริการสมาชิกและประชาชน 6) ผู้นำและกลไกที่จะเชื่อมประสาน

สมพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อูยตระกูล และชิน ศรีสวัสดิ์ (2533) ทำการวิจัยเรื่อง ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อทราบลักษณะผู้นำว่าเป็นผู้นำปัจเจกชนหรือผู้นำองค์กร 2) เพื่อทราบความสามารถและศักยภาพของผู้นำในการร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่น 3) เพื่อทราบปัจจัยที่ทำให้ผู้นำมีบทบาทในการเป็นผู้นำ 4) เพื่อทราบลักษณะเครือข่ายของผู้นำท้องถิ่น 5) เพื่อประเมินศักยภาพและความสามารถของผู้นำ และเพื่อประเมินศักยภาพเครือข่ายผู้นำในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ จากการบันทึกของนักพัฒนา นักวิจัย และการประชุมสัมมนาในวงการพัฒนาชนบทที่เกี่ยวกับผู้นำหลาย ๆ มิติ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิใช้วิธีการเลือกศึกษาผู้นำเป็นกรณีศึกษา 7 กรณี มีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้

1. การเกิดขึ้นของเครือข่าย เครือข่ายอาจเกิดขึ้นได้ 2 แบบคือ

1.1) เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากญาติ เครือข่ายทางเศรษฐกิจ และเครือข่ายของความเชื่อถือ

1.2) เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้น จากความพร้อมและความต้องการของผู้นำเครือข่ายเองบางกรณีเกิดจากความพร้อม ความต้องการของผู้นำ และเครือข่ายการประสานกันกับการหนุนช่วยจากองค์กรภายนอกชุมชน

2. ลักษณะของเครือข่าย จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายความคิด เครือข่ายกิจกรรม และเครือข่ายสนับสนุนทุน

3. ความสัมพันธ์ของเครือข่าย แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ

3.1) ความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้นำกับชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่ามีการความสัมพันธ์ดังนี้

- 1 ในหมู่บ้านมีความขัดแย้ง เมื่อผู้นำเสนอทางออกที่ช่วยแก้ปัญหาของชุมชนได้ ชาวบ้านส่วนอื่น ๆ จึงเข้าร่วมมือกับผู้นำมากขึ้น (ขัดแย้ง-สำเร็จ-ร่วม)
- 2 เมื่อผู้นำเริ่มกิจกรรมครั้งแรกชาวบ้านรอดูท่าที พอประสบความสำเร็จจึงเข้าร่วม (รอดูท่าที-สำเร็จ-ร่วม)
- 3 ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำอยู่ก่อนแล้ว เมื่อผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรมประสบผลสำเร็จชาวบ้านก็ร่วมต่อไป (ร่วม-สำเร็จ-ร่วม)
- 4 ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำต่อมากิจกรรมประสบความล้มเหลวจึงเกิดความขัดแย้ง (ร่วม-ล้มเหลว-ขัดแย้ง)

3.2) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้นำอื่น

3.3) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับเจ้าหน้าที่รัฐ

4. มิตติความสัมพันธ์ของเครือข่าย เกิดขึ้นทั้งมิตติความสัมพันธ์ในแนวราบและมิตติความสัมพันธ์กึ่งแนวราบกึ่งแนวตั้ง
5. ความเข้มแข็งของเครือข่าย การสร้างเครือข่ายจะเกิดขึ้นในลักษณะ เครือข่ายภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอกชุมชน ความเข้มแข็งของเครือข่ายจะมีอยู่ที่การมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมมีอยู่ 5 ระดับ เกี่ยวกับการร่วมคิดและวิเคราะห์ถึงปัญหา การตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540) ทำการวิจัยเพื่อวิเคราะห์รูปแบบและปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่ที่ศึกษาได้แก่ เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มฮักเมืองน่าน เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่วาง เครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน ลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง และเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนบ้านป่านอด รวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลเป็นเวลา 16 เดือน การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สัมภาษณ์แบบกลุ่ม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสาร รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่นำเสนอได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ ในหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องมีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้

1. องค์กรปกครองหลักของเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร ศักยภาพขึ้นอยู่กับผู้นำสามารถเชื่อมประสานความรู้เก่า และใหม่ที่เกี่ยวกับป่าในการรวมพลังคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้ กระบวนการเรียนรู้ในเครือข่ายมีการนำความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างความตระหนักต่อปัญหา และการถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สมาชิกเรียนรู้ร่วมกันโดยใช้เวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบทางการ เพื่อถ่ายทอดวิทยากรสมัยใหม่ในการแก้ปัญหาของชุมชน

2. ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ ผู้นำที่ได้รับความศรัทธา และมีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาชุมชน การสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน การประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิชาการสมัยใหม่ และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์

3. รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่น่าสนใจ

3.1) เครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จ พัฒนาจาก เครือข่ายระดับ คน-คน ไปสู่ คน-กลุ่ม และ กลุ่ม-กลุ่ม

3.2) กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

1. การก่อตัวเริ่มจากการสร้างผู้นำ โดยอาจเป็นตามธรรมชาติ หรืออาจเป็นผู้ นำภายในหรือภายนอกชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนให้แก้ปัญหาของชุมชน

2. การขยายและการเชื่อมประสาน เน้นการสร้างการรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง การร่วมแก้ปัญหา การเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนาฐานความรู้เดิมและสร้าง องค์ความรู้ใหม่ซึ่งเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมและวิชาการสมัยใหม่

3. การดำรงอยู่เน้นให้สมาชิกของเครือข่ายมีการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในการเรียนรู้ปฏิสัมพันธ์ และร่วมแก้ปัญหาลดจนมีการขยายพื้นที่เครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรม โดยมีการวางแผนอย่างมีเป้าหมาย

ปาน กิมปี (2540) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเอง เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง กับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยศึกษากรณีศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ 3 เครือข่ายคือ กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปืะ กลุ่มปื้มน้ำมันชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ และกลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา การวิจัยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเอง ที่ได้สังเคราะห์ให้ได้รับการตรวจสอบความเป็นไปได้และปัจจัยความสำเร็จจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า

1. เครือข่ายการเรียนรู้มีพัฒนาการมาจากการตระหนักถึงปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีการใช้ “เครือข่ายสังคม” เป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานภายในเครือข่าย และมีการขยายเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายในภาครัฐ เอกชน ชุมชน ธุรกิจ และหรือองค์กรวิชาการ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก

2. กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่พบในเครือข่ายการเรียนรู้ มีทั้งกิจกรรมในด้านการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และแก้ปัญหาอันเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต ด้านพัฒนาข่าวสารข้อมูล และด้านพัฒนา

ทักษะและอาชีพ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง ตลอดจนการจัดกิจกรรม ถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ โดยองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง กระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วย การใช้ความรู้จากการศึกษาแบบทางการเสริมต่อการศึกษานอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย อันเป็นกระบวนการต่อเนื่อง

3. ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนที่สำคัญคือ

3.1) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา การให้ความสำคัญสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน ความร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง

3.2) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย โดยเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง